

Олена Пчілка та література її доби

УДК [821.161.2-6-92-31.09:[050.9:655.41-048.87]"18/19"(091/092)

<https://doi.org/10.29038/2304-9383.2025-39.shv>

Алла Швець

«Моя повага до Вас далеко ще більша, ніж Ви взагалі можете думати»: Олена Пчілка у творчих діалогах з Іваном Франком

У статті висвітлюється тривала творча, видавнича співпраця та епістолярний діалог між Оленою Пчілкою (Ольгою Косач-Драгомановою) та Іваном Франком. Зокрема розкрито особисті й професійні зв'язки, які стали важливим виявом консолідації української інтелігенції на межі XIX–XX століть, особливо в умовах політичної та культурної кристалізації нації. Значну увагу присвячено видавничій співпраці Олени Пчілки і Франка, передусім в журналі «Зоря», альманасі «Перший вінок», «Житі і слові» та інших літературних проєктах.

Мета статті – комплексно окреслити творчу й особисту взаємодію Олени Пчілки та Івана Франка як феномен консолідації української інтелігенції на зламі XIX–XX ст., показавши, як їхнє тривале листування, спільні видавничі проєкти та міжродинні контакти формували своєрідні культурні мости між підросійською Україною й Галичиною.

Дослідження ґрунтується на поєднанні історико-літературного, біографічного, герменевтичного **методів**, текстологічного аналізу, принципів локальної історії, джерельної верифікації та феміністичної критики. Джерельну базу статті становить листування Івана Франка та Олени Пчілки, періодичні видання («Друг», «Зоря», «Житє і слово», «Рада», «ЛНВ»), автографи творів, а також мемуарні свідчення сучасників. Поруч із застосовано метод реконструкції видавничих текстів та їх контекстуалізацію.

Результати. У дослідженні на основі листування та інших архівних джерел реконструйовано п'ять етапів творчої і видавничої співпраці поміж Оленою Пчілкою та Іваном Франком: I – започаткування контактів Олени Пчілки з Франком (1876–1884), ініційованих Михайлом Драгомановим; II – період видавничої співпраці в «Зорі» (1885–1888) й дискусії довкола друку повісті «Світло добра і любові» та різдвяного оповідання «Чад»; III – спільна редакційна діяльність в альманасі «Перший вінок» (1886–1887) і видавничі колії з повістю Олени Пчілки «Товаришки»; IV – проєкти газети «Рівність» та родинна репрезентація Косачів в журналі «Житє і слово» (1891–1894); V – досвід партнерства у виданні збірки Лесі Українки «На крилах пісень», популяризація постаті Олени Пчілки у 25-річний ювілей її літературної діяльності (1897–1901), а також взаємна творча рецепція.

У **висновках** відображено, що творчий тандем Олени Пчілки та Івана Франка був не лише літературною, культурною, видавничою інтеракцією, й сімейно-просвітницьким феноменом Косачів і Франків, які спільно формували український інтелектуальний простір по два боки політично розділеної України. Попри певні напруження у взаєминах та видавничій співпраці, в яких відлунювала редакторська суворість Франка, авторська амбітність Пчілки, цензурні обмеження, політичні перешкоди, творча співпраця і людська дружба була тривалою, щиролюдською і творчо продуктивною.

Ключові слова: творча співпраця, едиційна історія, періодика, роман, альманах, редагування, епістолярій.

Вступ

Багатолітня дружба й творча співпраця Ольги Косач-Драгоманової з Іваном Франком, а також міжродинна комунікація Косачів і Франків, є не лише яскравим прикладом особистісних та фамілійних взаємин, а й свідченням процесів консолідації української інтелігенції на зламі XIX–XX століть, вимушено розділеної кордонами двох імперій. Водночас саме в умовах української бездержавності, політичної й культурної розділеності нації, свавільного лінгвоциду на підросійській Україні особисті, родинні та творчі зв'язки між представниками Наддніпрянщини й Галичини набували особливого соборницького значення, стаючи важливими мостами культурної і громадянської взаємодії.

Галичина, яку невинно самі ж наддніпрянці нарекли «українським П'ємонтом», відігравала роль своєрідного центру національного відродження, осередку формування модерної української ідентичності, політичної думки та культурної ініціативи. Саме тут, у відносно ліберальніших умовах Австро-Угорщини, українське слово мало змогу звучати вільніше, а літературні й громадські проєкти – реалізовуватися з більшою відкритістю. Для діячів Наддніпрянщини, зокрема для Олени Пчілки, контакти з галицькими інтелектуалами, серед яких особливе місце посідав Іван Франко, ставали і джерелом натхнення, і важливим чинником інтеграції в загальноукраїнський культурний простір.

Дружба та співпраця між Оленою Пчілкою й Іваном Франком, підкріплені активним листуванням, спільними літературно-видавничими проєктами та зацікавленнями, а також теплими родинними контактами, віддзеркалюють не лише характер тривалої щиролюдської дружби, а й злагоджену взаємодію української

інтелігенції, яка, долаючи імперські кордони, формувала підвалини майбутньої національної єдності.

До теми взаємин Івана Франка та Олени Пчілки у своїх дослідженнях з погляду різних аспектів зверталися Іван Денисюк і Тамара Скрипка (1999), Любов Дрофань (2004), Ірена Книш (1956), Тетяна Данилюк-Терещук (2024), Микола Легкий (2010), Алла Швець (2010, 2012).

Метою статті є дослідження творчої взаємодії й видавничої співпраці Олени Пчілки та Івана Франка в контексті ширших суспільно-культурних процесів з особливою увагою до ролі Галичини. Важливий аспект є аналіз епістолярної спадщини та спільних видавничих проєктів, які стали важливими чинниками формування інтелектуального та духовного простору українства на межі століть.

Основними методами дослідження є історико-літературний, біографічний, герменевтичний, а також принцип локальної історії, феміністичної критики, текстологічний аналіз. Джерельну базу статті становить листування Івана Франка та Олени Пчілки, періодичні видання («Друг», «Зоря», «Житє і слово», «Рада», «ЛНВ»), автографи творів, а також мемуарні свідчення сучасників. Поруч із джерельною верифікацією застосовано метод реконструкції окремих текстів та їх контекстуалізацію.

Виклад основного матеріалу

Знайомство і перша співпраця. Заочному знайомству Ольги Петрівни з Франком сприяв її брат, Михайло Драгоманов, який особливо захоплювався Галичиною та галичанами: «Розмови його повні були про галицьких людей і галицькі справи, особливо справи тих молодих тоді галичан, Франка і Павлика, що він з ними зазнайомився при тій зустрічі» (Пчілка, 1930: 23). Листування Косачевої з братом Михайлом, як вона згадувала, «привело до зв'язку з іншими галицькими діячами молодшого покоління: Франком і Павликом. Звідси й пішла моя участь в їхній видавничій роботі» (Пчілка, 1930: 32).

Власне у видавничих справах, починаючи від 1876 року, відколи «цензорська рука так здавила українське горло» (Франко, 1978: 11, 58) (йдеться про Емський указ від 18/30 травня 1876 р., спрямований на заборону української мови в різних сферах), Олена Пчілка мала виразні проєкції на Галичину. «Тепера, більш як коли, можна бажати ширших взаємин з Галичиною, – писала вона в листі до Мелітона

Бучинського, звертаючись до нього з проханням знайти «у самому Львові кого-небудь, кóтрого б можна було за просити бути до якого часу нашим вірником у розмаїтих стосунках з галицькими друкарнями та книгарями» (лист від 11 (23) листопада 1876 р.) (Пчілка, 2024: 11, 58–59). Бажаючи налагодити в Галичині друкування своїх творів, а також творів своїх дітей, Ольга Петрівна завбачливо шукала собі львівського «вірника». Вочевидь, що однією з таких кандидатур і був Іван Франко, з яким Ольга Косач-Драгоманова особисто познайомилася 1878 р. під час свого приїзду до Львова.

Про безпосереднє враження від зустрічі з Ольгою Петрівною Франко розповів у листі до Ольги Рошкевич від 2 січня 1879 р., в якому згадав Косачеву в переліку «жінчин, які тут бували», явивши власні враження від цієї жінки: «Ольга Косачева, Драгоманова сестра, з чоловіком. Баба дуже приємна, хоч не зовсім хороша і не зовсім мені подобалася. Ми балакали досить – о літературі і пр.» (Франко, 1985: 48, 138).

Відомо, що Олена Пчілка, приїхавши 1878 р. до Львова, частково фінансувала журнал «Громадський друг», який виходив після припинення «Друга (усього вийшло два номери – 13 квітня і 11 травня) за редакцією Михайла Павлика та за активної участі Франка. У своїй «Автобіографії» Ольга Петрівна згадала про першу невдалу спробу опублікуватися в одному з Франкових видань. Удвох із Михайлом Старицьким 1877 р. вона переклала з російської повість Лева Котелянського «Чиншовики» з наміром «піддержати видання Франкове» (журнал «Друг»), але цей твір конфіскувала австрійська поліція під час обшуку на квартирі Франка. Власні припущення з цього приводу висловила сама письменниця: «Я досі не знаю, чому саме Франко не надрукував нашого перекладу. Здається, прислали ми його під час одного з арештів Франка, либонь чи не прокурор в числі інших паперів спалив наш переклад: од нашої праці, отже, не лишилось і сліду, бо і в нас не зосталось нічого» (Пчілка, 1930: 33). Про обставини втрати цього матеріалу разом з іншими рукописами Франко повідомляв і М. Павликові (лист від 12 листопада 1882 р.): «Мене не було дома, а тільки був чоловік, случайно проживаючий в хаті, – прийшла ревізія і забрала, що хотіла... Так пропали і “Чиншовики” Косачевої, і переклад одної монографії Костомарова, і вірші Старицького, і ще дещо» (Франко, 1985: 48, 330). Тому рукопис «Чиншовиків» вважався цілком втраченим. Проте згодом у фондї Франка (ІЛ. Ф. 3) його віднайшла дослідниця Валентина Іскорко-Гнатенко (Іскорко-Гнатенко, 2003).

У літературно-публіцистичному збірникові «Молот», який вийшов на початку січня 1879 р. (хоча датований 1878 р.) як продовження «Громадського друга» та «Дзвону», Франко надрукував статтю Олени Пчілки «Чиншова справа» (С. 398–399), яка була передмовою до загубленого рукопису оповідання «Чиншовики».

Тож напочатку 80-х років XIX ст. видавничі справи стають однією з головних тем в епістолярних взаєминах Франка та Ольги Косач. Загалом у фонді Франка (Інститут літератури ім. Т.Г. Шевченка (далі – ІЛ) зберігається 31 лист до нього Олени Пчілки й лише 9 Франкових відписів.

Початок їхнього листування розпочався 1885 року й припав на доволі непрості колізії з редакцією журналу «Зоря», який, мав «значну вагу на [...] письменну долю» Олени Пчілки (Пчілка Олена, 1888: 17). Адже саме у «Зорі» вона розпочала свою письменницьку працю, опублікувавши тут перші твори («Сердечні турботи. Образок звичайного життя», «На любій розмові (пісня)» (1883), вірш «Прощання», оповідання «Пігмаліон» (1884)).

З початком 1885 р. часопис «Зоря» за попередньою домовленістю з її редактором Омеляном Партицьким мав цілковито перейти під редакторство Франка. План майбутнього зреформованого часопису, його формат, структуру, авторів Франко листовно обговорював з Олександром Кониським, Михайлом Драгомановим, бажаючи зробити цей журнал єдиним потужним друкованим органом для імперськи розділеної України, оскільки «Зоря» була дозволена російською цензурою і на підросійській Україні. Серед багатьох наддніпрянських письменників, які б дописували в цей журнал, Франко «бажав особливо бачити» й ім'я «пані Косачевої» (Франко, 1985: 48, 477). Втім домовлена справа про Франкове редакторство, за його ж словами, «розбилася о інтриги і крутарства кількох людей з Товариства імені Шевченка», внаслідок чого Партицький відмовився від даного слова й передав «Зорю» Товариству. Франко ж увійшов лише до редакційного комітету. Такий несподіваний поворот справи викликав різке невдоволення Драгоманова та Павлика, усунутих на той час із «Зорі».

Залаштунки й контрверзи довкола «Зорі»

Якраз з приводу власної авторської присутності в «Зорі» уже 1885 р. Олена Пчілка зайшла в листування з Франком, позаяк формат журналу та персоналізоване обличчя її редакції мало для письменниці важливе значення. Тому, сповняючи настанову свого брата, Олена

Пчілка відмовлялася надалі співпрацювати із «Зорею», повідомивши, що надіслане до редакції напочатку 1885 р. її оповідання «Забавний вечір» буде «останньою присилкою» в «Зорю» (ІЛ. Ф. 3. № 1603. Арк. 711). У кількох наступних відписах від (29 жовтня, 14 листопада 1885 р.) Франко, як міг, переконував приятельку не припиняти співпраці і навіть пообіцяв «постаратись у б[рата]» зняти заборону на її участь в «Зорі»: «Тож прошу Вас, ласкава пані, присилайте які можете праці і зі взгляду на саме діло нашого письменства, котрому Ви можете велику зробити прислугу, і зі взгляду на б[рата], котрому я бажав би допомогти всіма способами, які тільки будуть в моїх руках» (Франко, 1985: 48, 562). Головним аргументом щодо участі в «Зорі» Косачевої, Драгоманова та й своєї власної Франко вважав служіння спільній громадській справі, а тому пропонував задля цього зрезигнувати власні амбіції, бо «в ділі громадській справи особисті все повинні стояти на задньому плані» (Франко, 1985: 48, 571). Врешті відсторонення від редакції Омеляна Партицького й Франкове авторитетне запевнення переконали Олену Пчілку таки продовжувати співпрацю з журналом з надією на консолідаційні зрушення в новому видавничому році. Щиро вірила, що «може, таки 86-ий рік буде щасливіший і для нас, і для Вас: може, не буде сперечок, а лиш згода і спільна праця в однім кутку, без непорозумінь» (ІЛ. Ф. 3. № 1603. Арк. 791). А далі, уже палко закликала Франка як видавничого партнера: «взьмімося за “Зорю”, і зробімо з неї те, чим її давно слід бути!» (Арк. 794).

Видавнича історія роману «Світла добра і любови»

Відтак наприкінці 1885 р. Олена Пчілка надіслала й обіцяні матеріали – три вірші (за авторським визначенням «байки»), серед яких – поезія «З новим роком» та початок роману «Світло добра і любови», попросивши прилаштувати два останні в першому номері «Зорі» наступного (1886) року. З приводу свого нового роману запевнила, що наступні його частини надсилатиме своєчасно: «План оповідання давно в мене готов, тема мені дуже вподобна; обставини волинськ[ого] і київськ[ого] життя мені добре відомі – і через те я не сподіваюсь “ошукати” Вас, в тім розумінню, що дам Вам нестоючу слабу річ. Щодо самого викладу чи стилю, то, можете й про вироб всього оповідання судить по сих 3-х главах, – мені ж вони не здаються написаними погано...» (ІЛ. Ф. 3. № 1603. Арк. 793). Олена Пчілка наполегливо просила Франка помістити початок «Світла...» в першому номері «Зорі», мотивуючи це як спонуку інтенсифікувати

свою роботу над твором: «Ви самі письменець і знаєте, що, почавши друкувати, Ви заставили б мене далеко швидше дописати оповідання, аніж тоді, якби не почали друкувати його, а сказали, щоб перше була прислана ціла повість» (Арк. 793). Уміщення твору в першому номері, на думку письменниці, було принциповим ще й з огляду на читацькі інтереси наддніпрянців – потенційних передплатників «Зорі», зацікавлених більше белетристикою з життя інтелігенції, головню ж, якщо у ній описано події, які відбувались за знайомих для читачів обставин. Франко проанонсував друк повісті «в першому півроці 1886 р.» (Запросини до передплати на літературно-науковий часопис «Зоря» (додаток до № 23 «Зорі». 1885 за підп.: Ом. Калитовський, відповідаючий за редакцію «Зорі»). Втім у грудневому відписі Косачевій 1885 р. делікатно пояснив, що не може умістити роман в першому номері, позаяк уже раніше запланував до друку твір покійного А. Свидницького «Люборацькі»: «мусить бути хоч половина його напечатана, поки будемо могли розпочати Вашу повість» (Франко, 1985: 48, 593). Тим часом запрошував Олену Пчілку якнайшвидше завершувати та надсилати роман: «Ви, ласкава пані, приймете на увагу се моє заявлення, і не тільки не знеохотитесь до дальшої праці, але тим жвавіше до неї повернете свій великий талант і свою трудолюбність» (Франко, 1985: 48, 594). Щоправда, аби хоч якось задовольнити амбіційність приятельки, Франко запропонував, у разі, якщо дійсно-таки їй розходилося умістити свій твір у першому номері «Зорі», «зладити щось коротенького а цікавого та гарного» (Франко, 1985: 48, 594), оскільки не планував розпочинати в першому номері друк великої повісті.

З приводу надісланих віршів («байок») Олени Пчілки Франко висловився доволі критично, визнавши вартою друку лише байку «Орел на визволі» й пообіцяв надрукувати її уже в першому номері журналу в разі, якщо б не отримав від неї натомість нічого кращого. Тим часом два інші вірші забракував: поезію «З новим роком» – через відсутність «нової думки» та «нової енергічної дикції», а «гарну на ідеї» байку «Радощі й смуток» – через надмір епітетів та композиційні хиби (Франко, 1985: 48, 594). У відписі від 14 грудня 1885 р. Косачева ледве стримувала образу за Франкове зволікання з друком «Світла...», розкритикувавши «нудний» на її погляд рукопис «Люборацьких». Відтак Франкової пропозиції про початок друку її повісті аж після надрукування половини «Люборацьких» Олена Пчілка не прийняла, не погодившись й на швидкуруч завершувати

свій твір. Ймовірно, через те, що тоді ж лагодила до друку й іншу свою повість для «Першого вінка» – «Товаришки»: «Кінчать оповідання тепер – не маю часу: дуже зайнята буду через якийсь час писанням для пані Кобр[инської]» (ІЛ. Ф. 3. № 1603. Арк. 841–842). Тож просила Франка повернути їй рукопис «Світла...», щоби надрукувати його де-небудь швидше: «моє оповідання може придатись людям скоріше... так ото я й рішила, що коли Ваша думка тверда – починать друк мого опов[ідання] лиш за полов[иною] “Любор[ацьких]”, – то чи не прислали б Ви мені тих моїх глав назад?» (Там само. Арк. 842). Але не полишаючи надії бути представленою таки у першому числі «Зорі», Олена Пчілка знову надіслала порцію нових поезій – «переспіви псалмів і віршовані розвідки біблейських оповідань» із певним острахом за критичне їх сприйняття прискіпливим редактором. А навздогін надісланим 15 грудня поезіям, ще й поспішно взялася писати «малесеньке оповідання» – щоб таки увійти до першого номера. Франкові листовно занонсувала навіть його зміст – «спеціально різдвяна, з життя й веселощів інтел[ігенції] нашої, з невеличкою при тім інтригою іншого порядку» (Там само. Арк. 843) [йшлося про оповідання «Чад». – *А. III.*].

Судячи з Франкових відписів, перші розділи роману «Світло добра і любови», які на той час він уже встиг прочитати, йому сподобалися, а тому він переконливо просив авторку не забирати рукопису, пообіцявши розпочати друк з початком квітня. До того ж передбачив і ймовірні цензурні перешкоди творові на Наддніпрянщині, чим аргументував друкувати його таки в Галичині, підбадьоривши авторку: «Нехай мої суди і несправедливі, але що маю казати, кажу відверто, а особливо Вам, дорога пані, для котрої здавна маю таке пошанування, як для найріднішої рідні. [...] прочитавши початок, я сміло кажу Вам, що напечатаємо якнайскоріше і що об'єму такого прекрасного оповідання, з которого віє такий свіжий дух, обмежувати не думаю» (Франко, 1985: 48, 598).

Франко розглядав твір «Світло добра і любови» як новаторський і з погляду стилістики, і з погляду проблематики, заповідав йому стати сучасним романом із життя інтелігенції: «Ви перші і, я кажу, поки що одні тільки можете нам дати широкий роман на тлі соціально-політичних змагань і борб тої зароджуючоїся української інтелігенції, котрої такі живі зразки видно і в “Світлі” і в “Чаді”. Впрочім, чому ж би “Світло” не мало вийти таким романом?». Тому з «теплим

інтересом» очікував на завершення твору й радив письменниці не відволікатись на переклади Псалмів, які потребують уже іншого методологічного підходу, а сконцентруватися й писати «засвіже свій роман». У тогочасній Франковій риториці прострумовував справді щиросердний настрій і зацікавленість цим твором, всіляке заохочення приятельки до праці. «Щиро бажаю, щоб Ваше “Світло” стало справдешнім світлом в нашій літературі» (Франко, 1986: 49, 10), – зичливо писав він до Ольги Петрівни.

Видання оповідання «Чад»: чому не в першому номері

Тим часом Олена Пчілка таки взялася нашвидкуруч писати оповідання «Чад», завершивши його 18 грудня ст.ст. 1885 р. й наступного дня спішно відіслала текст Франкові знову-таки з делікатним наполяганням: «Ото її той перший №! – подумаєте Ви. Ну, що ж! на що скриваться, що я дуже б хотіла, щоб мій “Чад” ще успів попасти у 1-ий №, бо інакше він піде нінащо, – а я ж таки скільки днів так працювала над ним». Задля першого номера, авторка годилася навіть розділити друк оповідання на дві частини та не друкувати надісланих раніше віршів (ІЛ. Ф. 3. № 1603. Арк. 851).

Втім умістити «Чад» в першому номері «Зорі» за 1886 р. не вдалося, оскільки рукопис надійшов із запізненням, а журнал на той час був уже складений. У вибачливому листі від 4 січня 1886 р. Франко бідкався з приводу амбіційних колізій довкола того ж першого номера, виправдовуючись: «А за перший номер, будьте ласкаві, не гнівайтесь! Кілько з ним було у нас колотнечі та клопоту! Кожний свою сяку чи таку роботу тиче, і то непременно до 1-го н-ра, а він усього обнімати буде 2^{1/2} листа, т. є. на белетристику випадає не більш одного листа. На тім однім листі прийшлося вдоволити стільки різних бажань, що годі було найти місце хоч би для Вашого прекрасного “Пророка”» (Франко, 1986: 49, 9). Франко критично прокоментував поезії Олени Пчілки, пояснивши, чому не увійшли до «Зорі»: «“Орла” редактор не захотів прийняти до 1-го номера; його, по моїй думці, треба б ще трохи ошліфувати, а зробити се без Вашого дозволу я не осмілюсь. “Юдіта” Ваша вийшла трохи задовга, а замало натуральна. Не пригадую собі вже повісті в “Письмі Св[ятім] о ній, але мені здається, що там вона якось інакше виглядає, навіть чи не вдова, мабуть. Сам сюжет, звісно, дуже цікавий і надається до вельми ефектної, реалістичної поеми» (Франко, 1986: 49, 9).

У цьому ж листі Франко гарантував авторці умістити оповідання «Чад» у двох наступних номерах «Зорі». Встигнувши вже прочитати

першу половину цього оповідання, він був захоплений його «свіжістю», новизною, дотриманням галицького правопису й похвалив «Чад» як «дуже гарну, живо написану річ»: «І ще велике спасибі Вам за правопись. Ви перша й одинока з усіх українських списателів, що так докладно перейняли галицьку правопись, і тут, як і в много ще дечому, я мушу подивляти Вас» (Франко, 1986: 49, 10).

На вище згаданий Франків лист Олена Пчілка листовно зреагувала аж по майже тримісячній мовчанці, у відписі 25 березня 1886 р. не приховуючи задавненого «пересердя», яке «ще то тепер не зовсім вгамувалось». Факт своєї неучасті в першому номері «Зорі» амбітна літератка сприйняла як Франкове упередження й висловила свій здогад: «Говорилося Вами, що в 1-м числі “Зорі” мають бути загожені самолюбія багацько кого іншого (опріч мене), і через те в 1-ше число не могло попасти нічогісінько мого (ані з віршів навіть); але ж дивлюсь: у 1-м же числі – “Люборадські”, оповідання автора вмершого, котрий самолюбія мати не може. Отже, як і навіть зовсім не одкладавши їх, а тільки трошечки вменшить число стовпців (в “Люборадських”), то вже ж легко можна було помістити “прекрасного” “Пророка”. Значить, причина виключення мого імені з першого числа була якась інша... Значить, моє оповідання [“Чад”. – *А.Ш.*] пішло “на затичку”, як то кажуть... Досить пошкодило йому до сього й те, що воно було розірване аж на три кавалки: для такої малої оповідки це зовсім не подобає! [оповідання «Чад» було надруковане у 3, 4 і 5 номерах «Зорі» за 1886 рік. – *А.Ш.*]» (ІЛ. Ф. 3. № 1608. Арк. 225–226). Письменниця не приховувала власної образи й послаблення авторського інтересу до свого співробітництва із «Зорею»: «Все цеє так мені якось [...] завдало прикrostи в душі, що прихильність моя сотрудицька надалі – не скажу, щоб зникла, а якось дуже зблідла...» (Арк. 226). Незважаючи на це, видавничі плани на роман «Світло добра і любови» письменниця таки хотіла реалізувати, оскільки друк цього твору був уже заявлений у згаданому анонсі «Зорі». Тож, не бажаючи «зоставляти редакцію в брехні перед пренумерантами» (Там само), Олена Пчілка ультимативно висловила Франкові свої умови для публікації роману, прагнучи в межах кожного номера умістити максимальний обсяг твору: «Отож дальші часті “Світла” пришлю, але ж не іначе, як з такою умовою, щоб перше скінчились “Люборадські” або, щоб мені обіцяно було, що “Світла” не будуть рвать на такі дрібнісінькі кавалочки, як “Чад”. Це страшенно шкодить оповіданню! Для того я й думаю, чи не краще б редакції перше упоратись з

“Люборадс[ь]к[ими]” – тоді, можливо, було б давати читателям “Світло” в кожному числі більшими частками» (Там само. Арк. 226–227). У полемічному тоні письменниця обстоювала й художньо-поетичну вартість надісланих до «Зорі» своїх віршотворів, що їх не вельми прихильно оцінив Франко. Вірші, які забракувала редакція «Зорі», за словами Олени Пчілки, схвально були сприйняті у Києві й увійшли згодом до збірки «Думки-мережанки» (К., 1886).

Окремим предметом у цій доволі дразливій епістолі Ольги Петрівни була й дискусія з приводу доцільності перекладів Псалмів. Якщо Франко уявляв цю роботу як комплексне критичне інтертекстуальне дослідження з різними науковими підходами, то Олена Пчілка була прихильницею бодай поодиноких спроб такого перекладу, який би посував цю справу поступово. А тому розкритикувала таку Франкову ідею перфекціонізму, яка, на її думку, «загубила не одно починання» й була «загальним шкودливим пунктом» для розвитку різних наукових досліджень (Там само. Арк. 229).

**«Як я бігав за рукописами...»: нові видавничі перипетії зі
«Світлом...»**

Друк роману «Світло добра і любови» Франко обіцяв розпочати вже в 13 номері «Зорі» (1 липня), тимчасово задовольнивши авторські амбіції приятельки надрукованим в 3, 4 і 5 номерах оповіданням «Чад». Письменниця втішно зреагувала на таке повідомлення, запевнивши про незабарне завершення свого твору: «Дуже я стішилась, що тепер нібито й моєму “Світлові” сужено хутко побачити світ (принаймні першому розділу)... Отже, коли хочете, щоб се оповідання дійсно з’явилося, то й починайте друкувати, як наважили з 1-го іюля: се єдиний спосіб, щоб оповідання було скінчено. Цілком я його ніколи одразу не пришлю, – коли ж знатиму, що єсть реальна і пильна потреба вести далі й кінчать, то, будьте певні, що і ради редакції, і ради себе, доведу до ума свою працю. В тім Вам моє слово, що не уведу “Зорю” ні в брехню, ні в сором: не тільки скінчу роман, але й добре скінчу, – ніхто навіть не постереже, що писано було “нашвидку”. Як я се зроблю, – се вже моє діло! [...]. Задержки, отже, за мною ні в яким разі не буде. Інакше я зробить не можу, коли вірите мені, починайте друк, коли ні, – Ваше діло!» (ІЛ. Ф. 3. № 1615. Арк. 501–502). В цьому листі письменниця висловила також оптимістичні сподівання щодо читацької рецепції свого твору в порівнянні з «Люборацькими»: «Маю певну надію, що “Світло” навіть залучить більшу увагу, ніж та пренудна попівська хроніка,

котру навіть ми з пані Олесею [йдеться про О. Хоружинську. – *А.Ш.*], найприхильніші українські читательки “Зорі”, остатніми часами перестали читать пильненько» (Арк. 503).

Свої обіцянки Франко таки дотримав, розпочавши друк роману «Світло добра і любови» в 13 номері «Зорі» за 1886 рік і продовживши у 14/15 та 16/17 номерах. Остерігаючись можливого збільшення обсягу твору, Франко щоразу нагадував авторці приспішитися з надсиланням решти рукопису, оскільки планував, що «повість мусить вже бути цього року скінчена» (Франко, 1986: 49, 74). Принагідно висловив й кілька критичних зауваг про наступні частини роману: «Щодо перших глав, то сказав би я, що друга – сама краща, а третя найслабше оброблена, не для того, що нема діалогів, але для того, що багатий фактичний матеріал, що в ній міститься, якось хаотично накиданий і не дає ясного, випуклого образу. Ну, та се ще хиба невелика, котра аж надто окуплюється і живістю самого сюжету, і гарним опрацюванням двох перших глав» (Франко, 1986: 49, 49)

Надалі друк роману в «Зорі» призупинився – Ольга Петрівна не встигала дописувати твір, вочевидь тому, що паралельно писала ще й іншу повість «Товаришки». Лише годом, дізнавшись, що у 22 номері уже закінчується друк роману «Люборацькі», побажала продовжити друкування «Світла...» вже з 23 номеру часопису (ІЛ. Ф. 3. № 1608. Арк. 478). Щоправда, свою листовну комунікацію з приводу «Світла...» вона провадила вже не з Франком, а безпосередньо з редакцією «Зорі». Так у листі до редакції разом з надісланою четвертою частиною роману письменниця наполегливо просила надрукувати її обов’язково ще цього (1886) року: «Коли редакція приймає посилану частку, то буду присилать дальше справно, коли ж ні, то прошу написати, щоб я даремне не переписувала, тим більше, що писати правописом в “Зорі” страшенно тяжко для мене» (ІЛ. Ф. 3. № 1608. Арк. 481). Таке епістолярне спілкування Олени Пчілки з редакцією в обхід Франка дуже його обурило, оскільки всі листи письменниці комітет переадресував йому, при цьому звинувативши в ігноруванні редакційної переписки з дописувачами «Зорі», а також в зумисному розділенні тексту «Світла» на маленькі уривки, так що Франко мусив виправдовуватись перед редакцією.

В своєму доволі різкому відписі Косачевій від 1 грудня 1886 р. він пояснював, що друк роману «Світло добра і любови» буде продовжено лише в наступному, 1887, році, додавши, що це

залежатиме від «присилки цілості» твору. Насамкінець, не приховуючи образи, дорікав письменниці за недотриману обіцянку: «[...] редакція знає, як я бігав за рукописами, щоб опісля заповнити місце в “Зорі”, котре було призначене на “Світло”, а зістало порожнє, коли Ви не прислали дальших глав помимо Вашої виразної обіцянки, що за Вами задержки не буде.

Звиніть, шановна пані, що я все отсе пишу Вам, але прикро мені бути без вини винуватим, і надто ще обвинуваченим Вами, для котрої я старавсь робити що тільки міг на тім невольничім становиську, на яким я сей рік находився при “Зорі”. Бажаю Вам якнайкращих успіхів в новім році з новими редакторами (Франко, 1986: 49, 89). Не менш емоційно відповіла Франкові й Олена Пчілка: «Ваш лист, вельмишановний пане Іване, здався мені написаним у такому тоні, якби Ви шукали причини, щоб розгніватися, або й зовсім зо мною посваритися» (ІЛ. Ф. 3. №1608. Арк. 519). Далі, виправдовуючись, пояснила, що, уникаючи листування з Франком, хотіла полагодити свої справи щодо друку творів безпосередньо з редакцією «Зорі», розуміючи, що на редакційну політику журналу він суттєво впливати не міг.

Наприкінці 1886 р. (від 24 номера) Франко припинив своє співробітництво в «Зорі», тож друк роману Олени Пчілки подовжився наступного 1887 і 1888 рр. вже без його участі (у 2–3, 5–9, 12–14, 23–24 номерах за 1887 рік та завершилися у 6–9 номерах за 1888 рік).

«Вельми зграбненька проза»: Франкова рецепція творів Олени Пчілки

У листах до Олени Пчілки Франко висловлював прихильні оцінки про її прозу, особливо популярну в Галичині, завваживши оригінальні ознаки ідіостилю, новочасної тематики, стилістики прозопису: «Мушу Вам сказати, що наші галицькі редактори великі прихильники і хвалителі Вашої музи, особливо ж Ваших оповідань, іменно за той свіжий тон і за ті ясні кольори, які світяться з кожної строчки Вашої – щоб Вашим же словом сказати “вельми зграбненької прози”. І, справді, мов на свіжо розквітаючій луці оддыхаєш, так якось любо стає, читаючи Ваші оповідання, а коли де-не-де Ви й сатиру підпускаєте, то й вона така ж делікатна, мила та зграбна, мов та вода погожа в гарячу днину» (Франко, 1986: 49, 10). Франко відзначив і літературну новизну (жанрову, тематичну) та художню специфічність прози Олени Пчілки, зокрема й запропонованого до друку роману «Світло добра й любови», що суттєво вирізняло її з когорти письменників старшої генерації: «Але що одне велике діло в

Ваших оповіданнях, важний супроти всіх давніших наших списателів: Ви перші і досі одинокі виводите в українській мові правдиву, живу конверсацію освічених людей. Досі ми її ніде не бачили: ні у Нечуя, ні у Мирного, ні у Кониського. Всі вони гарно вміють підхопити розмову селянську, але розмови освіченого товариства – годі [...]» (Франко, 1986: 49, 10)

За Франкового сприяння в «Зорі» з'явилися такі твори письменниці: оповідання «Забавний вечір» (1885. № 1–2), «Чад (святоче оповідання)» (1886. № 3–5), поезія «Пророк» (1886. № 2), перші частини роману «Світло добра і любови». Співробітництво із «Зорею» (уже без Франкової участі) Олена Пчілка продовжила й згодом, опублікувавши тут й інші твори – «Соловійовий спів (розповідь)» (1889. № 1), «Маскарад (зимова новела)» (1889. № 5), повість «За правдою (оповідання)» (1889. № 18–24), «Три ялинки (святоче оповідання)» (1891. № 1); поезії – «Русалка (фантазія)» (1888. № 20), «З італіанського: Як лист зів'яне» (1889. № 4), «Сонет» (1889. № 21), «Діброва смутная вже листячко ронила» (1890. № 2), «Переможець» (1891. № 3), «Береза» (1892. № 6), «Нагорода» (1893. № 21), «Передо мною зірка покотилась» (1893. № 22), «Ради громади» (1893. № 24), «Дивна пригода» (1894. № 6), «Весняна зима» (1894. № 9), «Двоїста пісня (байка)» (1894. № 11), «Дві пори» (1894. № 16); публіцистичні й літературознавчі статті: «До Шевченкового свята» (1889. № 6–7), «Театр, спів, музика» (1889. № 23); поетичні переклади: з В. Гюго – «Я працюю» (1893. № 20), з Г. Лонгфелло – «Не плач, що любе щастя одлетіло» (1890. № 24), з Овідієвих «Метаморфоз» – «Кипарис» (1889. № 13–14).

Не зважаючи навіть на тривалі видавничі колізії з Франком у зв'язку із власними публікаціями в «Зорі», Олена Пчілка не припиняла й надалі творчої співпраці з приятелем. Зокрема виявляла намір друкуватися у новому Франковому виданні «Поступ», що його він анонсував 1887 р. у спеціальному проспекті після припинення свого співробітництва в «Зорі»: «О моїй же охоті дописувать в Ваш “Поступ”, звичайно, – нема чого багатько говорить, – се річ певна [...]. Посилаю Вам хоть що-небудь, хоть один вірш, підписаний моїм іменем, аби тільки стояти з Вами вкупі при самому початку Вашого видання [...]. Цураючись же Вас, і то власне тепер, було б і глупо, і до якого ступня – низько», – писала вона Франкові (ІЛ. Ф. 3. № 1608. Арк. 522). Втім цей видавничий проект так і не здійснився.

«Перший вінок» як «компромісове» видання

Цікавим періодом творчої співпраці між Франком та Ольгою Косач-Драгомановою стало видання жіночого альманаху «Перший вінок» (Львів, 1887). Як відомо, 1885 р. за ухвалою «Товариства руських жінок» в Станіславові (тепер Івано-Франківську) було вирішено видавати жіночий альманах (Детальніше див.: Швець, 2023). Але невдовзі, внаслідок внутрішніх розходжень в самому Товаристві й виходу з нього Кобринської, ідею з виданням збірника довелося втілювати поза цією інституцією. За порадою Франка Кобринська листовно запросила до співробітництва в альманасі авторитетну представницю з Наддніпрянщини Олену Пчілку, яка підтримала ідею альманаху, залучила до нього свою доньку Лесю Українку, а також Людмилу Старицьку і Дніпрову Чайку, дала власні кошти (250 зол. рин.) на половину накладу.

Відзначаючи ентузіазм і жертівність Олени Пчілки й Наталії Кобринської для справи альманаху, Франко анонсував майбутню непроминальну вартість цього видання: «завдяки старанням, а також коштом цих двох жінок прийде до вжитку книжка, що становитиме надзвичайно важливий і симпатичний вияв у духовому житті українських жінок» (Франко, 2008: 53, 191–192).

З пізніших споминів Ольги Петрівни відомо, що свою участь в цьому збірникові вона зводила лише до фінансової підтримки – «заплатила половину друкарських на альманах видатків і на тім моя в цій справі участь скінчилась» (Пчілка, 1930: 34), й зізнавалася, що не брала до рук «редакційного олівця», остерігаючись втручатися в справу редагування збірника (Пчілка, 1927). Втім її підтримка, поради, авторитет, часом принципівість і безпосередня авторська присутність у цьому виданні мали вирішальне значення в успішній історії проєкту. Цікавими є спогади про «перші враження» від альманаху тоді юної читачки Олени Залізняк (в майбутньому – активної діячки українського жіночого руху): «Зверхній вигляд книжки мене не зацікавив. Назва “Перший вінок” мені не подобалась, слова “альманах” не розуміла, про жіночий рух не чула. Книжка звернула мою увагу тому, що на заголовній сторінці видніло ім’я Олени Пчілки» (Залізняк, 1937: 6–7).

В «Нарисі історії українсько-руської літератури до 1890 р.» Франко називав «Перший вінок» виданням «компромісовим з різних поглядів, як і не можна інакше в хаті, де дві господині. Були дві редакторки: Кобринська для галицької часті, а Олена Пчілка для

української» (Франко, 1984: 41, 453). Власне компромісовим став і титул альманаху – «Перший вінок», який запропонувала Олена Пчілка, запевнивши Франка, «що се зовсім підходяча назва» (ІЛ. Ф. 3. № 1608. Арк. 669). Згадуючи про цю колізію, Франко писав: «Коли Кобринська стояла за тим, щоб збірка називалася просто “Жіночий альманах”, то Олена Пчілка переперла-таки, що перед тим загальним титулом поміщено сентиментальний надтитул “Перший вінок”» (Франко, 1984: 41, 454).

Якраз на стадії підготування «Першого вінка» впродовж 1886–87 рр. поміж Оленою Пчілкою та Франком велася інтенсивна ділова комунікація. У своїх листах до Франка Косачева часто вдавалася до гострого тону, наприклад, категорично застерігала від оплати гонорару Ганні Барвінок за її твори у «Першому вінку»: «на свою пайку я не приймаю сього видатку» (лист від 6 лютого 1887: ІЛ. Ф. 3. № 1608. Арк. 627–628), а далі й взагалі радила не містити їх в альманасі, мовляв, що через них читачі «можуть з прикростю і наганою одвернутись од нашого “Вінка”» (ІЛ. Ф. 3. № 1608. Арк. 669).

Повість «Товаришки» – «трагікомічний випадок в нашій видавництві»

Непроста видавнича колізія склалася із публікацією в «Першому вінку» повісті Олени Пчілки «Товаришки». Відомо, що постійно заклопотана Ольга Петрівна довго зволікала з надсиланням рукопису повісті, чим на кілька місяців затримала друк альманаху. У відповідь на Франкові наполягання якнайшвидше завершувати твір, авторка пояснювала: «Але ж я тепер пишу річ, спеціально задуману для альманаха, з ідеєю належачою до одної з сторін жіночого просвітного питання – і не хотіла б зляпати те оповідання як-небудь. Хочете дати мені час, – пришлю Вам дійсно щось цінне, а ні, як собі хочете!» (ІЛ, ф. 3, № 1608, арк. 670). Але врешті завершена повість Олени Пчілки перебрала запланований обсяг аж на сім аркушів, що змусило Франка майже на третину скоротити твір, попри те, що авторка компенсувала перебір аркушату, додавши ще 150 зл. рин. Звісно, що таке скорочення тексту викликало цілу епістолярну хвилю авторчиних докорів Франкові: «Мене дуже огорчають ті численні скорочення, котрі Ви поробили в моїй повісті (без мого жадання і позволення). Може бути, що Ви різали повість, бажаючи зробити як ліпше, – але все ж мені сі обрізки немілі і навіть досадні. Я думаю, що такого трагікомічного випадку ще й не було в нашій видавництві: обрізана

праця самого видавця [підкреслення Олени Пчілки. – *А. III.*] (а я ж бо ото пропечатана ніби яко іздателька-спільничка альманаху). Уже яку найменшу втіху (а часом, може, найбільшу!) має іздатель у тім, що в його виданню уже чис не чис, а його власне писання буде надруковане цілком! Тож-бо думалось мені з певністю, що ні цензорських, ні редакторських порізків в надрукованих “Товаришках” бачити не буду! Яке гірке розчарування: власне, “Товаришки” zostались порізані Вами (навіть не спільничкою, панею Кобринською) в такій мірі, як ще ніколи не різала мого писання й російська цензура! (ІЛ, ф. 3. № 1602, арк. 83–85). Але усвідомлюючи безперспективність цих дорікань, Олена Пчілка попросила Франка повернути рукопис «Товаришок» з тим, щоб у майбутньому перевидавати твір в повному обсязі. В наступних листах поміж ними велася дискусія довкола висловлених Франком зауваг про цю повість: надмірне деталізування (дрібнописання), складність розмовних партій у творі, використання невластивої для мови оказіональної лексики (так званих кованих слів) (ІЛ, ф. 3. № 1602, арк. 106–108). Тема Франкової самовільної інтервенції в текст «Товаришок» зринала й у наступних Пчілчиних листах до нього: «Ви ті численні скорочення зробили без мого дозволу і в великий ущерб для повісті, бо у многих місцях через ваші скорочення губиться не тільки аргументація поступків діячів, але навіть нитка розповіді» (ІЛ, ф. 3, № 1602, арк. 170). Новаторською у своєму творі Олена Пчілка вважала порушену проблему й сучасне художнє її осмислення, відкидаючи натомість Франкові поради щодо літературного взорування: «Що за цікавість була писать по Тургенєву? Я й написала щось своє, – спеціально з області першого пробудження наших жінок, першого стремлення їх ще тільки до науки. [...] Отсей перший ступінь для “Першого вінка” мені й схотілося взять» (ІЛ. Ф. 3. Арк. 103–104). Водночас, ідентифікуючи себе з новим літературним стилем, Олена Пчілка полемізувала з Франком з приводу оригінальної письменницької техніки, авторського ідіостилю, спростовуючи таким чином його закид про надмірне деталізування в «Товаришках»: «Кажете, що потопаю у подробностях. Не оправдуюсь, а поясню, що роблю се умісне! По моєму, наші славутні українські писателі, – Нечуй, Мирний пишуть не тільки без тушовки, не тільки не пером, а пальцем: у їх зовсім нема дрібних штрихів, навіть контур виходить таким, якби його лиш мокрим пальцем обвести. Се, по моєму, велика хиба. Писатель нашого часу без

дрібности писання – немислимий. Ось через те я й не цураюся “тушовки”» (Арк. 104).

Олена Пчілка також обстоювала потребу вживання невластивих для мови слів та виразів, за що критикував Франко, маючи на увазі надмір такої лексики в «Товаришках». Йшлося про так звані ковані слова, неологізми, які здебільшого творилися за моделями, відсутніми у тодішній українській мові. Відповідь письменниці містить цікаві пояснення про її візію розвитку і лексичного збагачення рідної мови: «Ваші речі про ковані слова мене дуже дивують [...]. Я думала, що Вами не може бути здійсмане поучання про ковані слова, що воно вже давно у вас рішено (в положительном смислі). Про себе скажу, що зовсім і не думаю таїтись з куванням... У всіх інших літературах власне виковування літературного язика хвалять, а тільки у нас – лають! Це, вибачайте, незрозуміла для мене примітивність критичного погляду. Хіба ж можна закаменіть на самій народній мові? Коли говорю о понятіях, котрих нема у народа, то де ж я найду в народній мові відповідні слова? Через те я думаю, що можна лиш указувать слова неудачно сковані, а не дорікать за ковальство в самім принципі. [...] У всякім разі Ви мусите згодитись, що при моїх описаннях і діалогах у “Товар[ишках]” я не могла обійтись тею мовою, яка Вас тішить, напр[иклад] в оповіданню “Перемогла”». Насамкінець Олена Пчілка висловила цікаву ідею створення та розвитку єдиної української мови: «Напротів, пожадаю, щоб нам, українським ковалям вкупі з галицькими, – удалось скоріше виковать таку ж літер[атурну] мову, як у всіх сусідів, і щоб уже те питання про “ковальство” згинуло, принаймні між нами, ковалями», котрі дійшли до ковальства не з капризу чи якої химери, а з певної нужди» (ІЛ. Ф. 3. № 1602. Арк. 106–108).

Поміж іншим, знову настирливо просила Франка повернути рукопис повісті як «пам’ятку первістного составу оповідання», як «автограф, цікавий для мене і сім’ї» (ІЛ. Ф. 3. № 1602. Арк. 171), додавши, що як авторка, має право нехай і на таке «сентиментальне» бажання (Там само. Арк. 172). На жаль, попри тривалі прохання, Франко так і не повернув Ользі Петрівні повний рукопис «Товаришок». Щойно тепер, реконструюваний текст повісті, віднайдений в архіві Івана Франка, упорядники «Зібрання творів Олени Пчілки» у 12 томах вперше увели до корпусу її прози (Пчілка, 2024: 108–251) та спорядили ґрунтовними коментарями (Пчілка, 2024: 1177–1217), чим символічно сповнили мрію Ольги Петрівни. З

листів Олени Пчілки до Франка помітно, як дорожила вона цим текстом, вважаючи його новаторським і щодо форми, і щодо змісту: «В сім оповіданню [...] взята мною пора першого пробудження нашого жіноцтва в 60-х роках, першого поривання єго до раціональної освіти й життя. [...] мені схотілося в оповіданню, взятому з того часу, сказати щось своє, “жіноче”, і виведене на своєму, трохи спеціальному, національному ґрунті» (ІЛ. Ф. 3. № 1608. Арк. 710–712).

У «Нарисі історії українсько-руської літератури до 1890 р.» Франко побіжно охарактеризував сюжет уміщеної в «Першій віноку» повісті Олени Пчілки «Товаришки»: «дівчина українка їде за границю слухати медицини і по повероті стає лікаркою в селі» (Франко, 1984: 41, 454), а разом з тим відзначив, що це оповідання – «просторе й свіже щодо своєї теми». Згодом у власній біографічній замітці (Зоря. 1888. № 3.) Олена Пчілка ще раз згадала про видавничу історію «Товаришок» і причетність до неї Франка: «Тема її [повісті. – А. Ш.] задумана була давно..., але праця написана з поводу того, що треба було написати що-небудь, коли мене запросили до “Першого вінка”; зо всіх тем, сотаючихся по голові, “Товаришки” здались мені найпридатніші для “Першого вінка” і я їх написала. Шкода тільки, що п. Франко здорово обрізав “Товаришки”, кажучи, що так краще, як коротше!» (Зоря. 1888, № 3, с. 56). Крім повісті «Товаришки», у «Першому віноку» Олена Пчілка надрукувала ще й такі матеріали: поезії «Перший вінок», «Дебора, біблейський образ» і некролог «К. І. Карасинська-Троїцька».

На середину 80-х років взаємини Олени Пчілки та Франка, окрім виразної проекції на видавничу й творчу співпрацю, значно зблизилися й в особистому вимірі. Навіть інколи розбіжні їхні позиції – принципова Франка-редактора й ультимативно-амбіційна Олени Пчілки-авторки, не змогли применшити взаємного пошанівку. Косачева гідно цінувала Франка і як приятеля, і як найталановитішого, на її погляд, українського літератора, що видно з її епістолярних освідчень (в листопаді 1885 р.): «[...] мушу Вам сказати, що моя повага до Вас далеко ще більша, ніж Ви взагалі можете думати, не чувши від мене ніколи про се.

Перш усього Ви не знаєте, що я Вас яко письменця становлю вище всіх наших пишучих, як в Гал[ичині], так і в Україні: Ви талановитіш всіх. Отже, одного сього було б досить, – бо я завжди одрізняю загальні заслуги чоловіка від його особистої вдачі і не одну

людину поважаю за її заслуги, – не вважаючи на її несимпатичну вдачу, чи поведінне. Але ж що приходить до Вас, то тут ще якраз повага моя до Вас яко вельми поважаного письменця й товариша праці, стоїть у повній гармонії з поважанем таки вашої власної вдачі, ваших особистих черт і поведіння. Завше нічого, як тільки доброго, я о Вас не чула і завше ніяк інакше, як тільки з найбільшою теплотою о Вас не думала, і не спогадувала, чи то в розмовах з ким, чи в своїй думці» (ІЛ. Ф. 3. № 1603. Арк. 838–839). Така прихильна оцінка старшої приятельки викликала у Франка зустрічні хвилі душевних одкровенень, які він листовно оловив Косачевій, оповідаючи про складні перипетії його взаємин з галицьким оточенням, про ту «ненастанну моральну тортуру» – «роздрознення, вічні уколи з різних боків, підозрівання та очорнювання», які гнітили його й водночас про невпинне людське бажання «тихої літературно-наукової праці і тихого, родинного життя» (Франко, 1985: 48, 583). Тому Франко віднаходив у спілкуванні зі старшою приятелькою щирю повірницю, якій звирявся у різних проблемах, яку глибоко шанував й на поради якої завжди покладався, як про це свідчив щиросердний тон Франкових листовних одкровенень: «А кореспонденція з Вами, ласкава пані, се для мене не наркотик, а покріплення, так ото й не думайте, щоб я так швидко занедбав її» (Франко, 1985: 48, 580).

Листування Франка та Олени Пчілки, розпочате з ділових питань, невдовзі набуло особистого довірливого характеру на тлі шлюбних планів Франка й згодом спричинило глибоку дискусію про природу родинного щастя, гармонію в шлюбі та роль духовної єдності. Ольга Петрівна, спираючись на власний досвід, застерігала Франка від ілюзій щодо сімейного життя, наголошуючи на важливості поєднання ідейного та емоційного начал, тоді як Франко схилився до фаталістичного погляду на шлюб і вважав, що щастя можливе завдяки взаємній толерантності. Після особистого знайомства з Франковою нареченою, Ольгою Хоружинською в Києві, Олена Пчілка схвально відгукнулася про неї, підтримавши шлюбний вибір приятеля. Відомо, що Косачі всіляко сприяли майбутньому подружжю під час приготування до шлюбу, а Ольга Петрівна присвятила цій події пам'ятну віршову дедикацію нареченій зі словами «4го мая – день, котрий Ви будете пам'ятать завжди» (ІЛ. Ф. 3. № 1606. Арк. 109–110). В цьому поетичному вітанні Олени Пчілки так само присутній мотив соборного шлюбу. Детальніше про це

статті Алли Швець ««Прихильниця Ваша від усього серця» (Ольга Франко та Олена Пчілка: життєтворча історія» (Швець, 2012).

Міжродинні зв'язки Франків і Косачів зміцнювалися у душевному листуванні, під час зустрічей у Львові, гостювання Франкового сімейства в маєтку Косачів в Колодязному наприкінці травня – на початку червня 1891 року. І навіть попри поліційні переслідування, яких зазнали Косачі після візиту Франка та вимушені паузи в листуванні, їхня дружба продовжувалася й надалі. Ольга Петрівна листовно засвідчувала давнє пошанування Франковій сім'ї: «Моя ж душа як лежала, так і лежить найширше до Вас обох; причини тому лишні навіть вказувать!» (ІЛ. Ф. 3. № 1612. Арк. 545–546).

З особливим сентиментом вона ставилася до кожної можливості відвідати Львів і львівських друзів, про що звірялася Франкові, повертаючись з Відня: «У Львів я таки заїду. Чого – не питаєте!.. Звичайно, завше так бува, що коли людині дуже хочеться де-небудь побути, то вона сама себе запевнює, що у неї єсть конечне діло там; отже, й мені вже здається, що я навіть мушу бути у Львові на повороті задля впорядкування свого діла в друкарні (з перекладами Гейне), а може бути, що найголовніше – от так хочеться побути для всього!» (ІЛ. Ф. 3. № 1612. Арк. 216).

Тема особистих взаємин та міжродинної дружби Франків і Косачів буде темою іншого дослідження.

Проект, що не відбувся: амбіції, залаштунки та нова альтернатива «Першого вінка»

Після видання альманаху «Перший вінок» Олена Пчілка спочатку підтримала ідею видання «Другого вінка», настоюючи на продовженні альманахової традиції. Ініціативу видавати «Другий вінок» вона навіть листовно проанонсувала в листі до Ольги Франко, запевняючи в достатній кількості матеріалів: «Бачу, що й 2-ий вінок міг би дуже легко набратися і то з творів добрих, з котрих не сором було б з'явитися знову. Тепер уже маю дві великих повісті, драму, вірші, замітки. Ну, а то ж ще сподіваюся більше з Галичини (ну й на Україні не трачу надії). ... Гадаю так, що тим, котрі вже були в 1-м вінку, навіть не можна не подати чого й до другого Вінка: *noblesse oblige* [становище зобов'язує (франц.). – А.Ш.]» (ІЛ, ф. 3, № 1612, арк. 215–216). Задум продовжувати видання альманаху озвучили на першому жіночому вічі в Стрию 1 вересня 1891 року Кобринська та Євгенія Ярошинська, відкривши навіть збірку коштів на цей проект. Але на тому ж вічі Олеся Озаркевич (більше відома як авторка

«Першого вінка» під прізвиськом Олесь Бажанська), всупереч попереднім домовленостям, порушила питання про видання окремої газети, замість альманаху.

Цю ідею активно підтримав Франко у статті «Альманах чи газета?» (Народ. 1891. № 22. С. 304) і в листі до Олени Пчілки від 30 вересня 1891 р. попросив приятельку «запомагати» це видання своєю «цінною працею літературною» та підтримати ще «не свідущу в журналістичнім ділі» молоду редакторку Олесю Озаркевич: «Я не сумніваюся, що Ви не відмовите їй своїй підмоги і заохоти. [...] Ваше слово буде мати для неї далеко більшу ціну» (Франко, 1985: 49, 298–299).

Обміркувавши Франкову пропозицію, Олена Пчілка відмовилася від свого попереднього задуму, сповістивши приятеля: «Я радо відказуюсь від своєї думки про видання альманаха, – даючи перевагу милійшій і для мене думці про журнал» (ІЛ, ф. 3, № 1612, арк. 264). А далі висловила сподівання, «що розпочинане видання послужить тільки для “слави” жіночої; але, звичайно, далеко більша і ефектніша слава, коли вийде жіноча часопись, ніж альманах». Серед аргументів Ольги Петрівни було й те, що попередній наклад «Першого вінка» досі не розійшовся, а від часу його виходу минуло вже чимало років, тож видання втратило свою актуальність.

Як і в ситуації з «Першим вінком», Олена Пчілка знову заповзялася по-менторськи впливати на видавничий процес нового видання. Зокрема і цього разу їй належала ідея назви газети – «Рівність», яку вона обґрунтувала в листі до Ольги Франко від 21 січня 1892 року: «Отже, як собі хочете, а назва “Рівність” буде найбільше відповідною і навіть найкращою. “Рівність” уже буде щось означати яко прінцип» (ІЛ. Ф. 3. № 1612). На прохання обох редакторок – Ольги Франко та Олесі Озаркевич – Олена Пчілка написала їй «Переднє слово» до цієї газети (зберігається в архіві І. Франка в Інституті літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України).

Ольга Петрівна допомагала обом редакторкам також підшукувати авторок на Наддніпрянщині, добираючи особливо прискіпливо: «Старицька – дівчина зовсім ненадійна, від неї вирвати нічого не можна (лінується). Кажуть, що она зложила якусь п'єску для дитячого театру, але для Вас се річ непридатна. Ганна Барвінок навряд, чи могла б она для такої часописі, як ваша, дати щось відповідного; при тім, она дармо не любить писать. Ну і Господь з нею! Нема чого платити... Від молодих дівчат маю дві штучки: переклад з Тургенєва, невеличкий, і розповідь шкільної учительки»

(лист Олени Пчілки до Ольги Франко (ІЛ. ф. 3, № 1612, арк. 282). Хоча задум із видаванням газети не вдалося втілити, активна допомога київської приятельки засвідчила консолідаційні процеси галицького й наддніпрянського жіноцтва. Детальніше про всі залаштунки «Рівності» йдеться у дослідженні Алли Швець (Швець, 2010).

Нові видавничі плани Олени Пчілки у Львові

Наприкінці 1891 року Олена Пчілка запропонувала Франкові видати окремою збіркою поезії Лесі Українки: «Я думаю, що як надрукується книжка у Львові, то зможемо перейти й через нашу цензуру і продаватися теж тут, так як ваші повісті» (недатований лист: ІЛ. Ф. 3. № 1612. Арк. 264). Франко охоче пристав на цю пропозицію, задумавши видати книжку «швидко своїм коштом у “Літ[ературно]-наук[овій] бібліотеці” або й осібно в більшому форматі» (Франко, 1985: 49, 309) (відпис від 25 листопада 1891 р.).

Реалізація цього проекту не обійшлася без активної участі й сприяння Ольги Франко. Оскільки впродовж 1892 р., на який припав час інтенсивної підготовки збірки «На крилах пісень», Франко перебував у Відні, то всі видавничі турботи (вичитка коректур, фінансові справи) перебрала на себе його дружина. Ольга Петрівна надсилала Ользі Франко гроші на видання збірки. Саме з нею Олена Пчілка погоджувала формат, поліграфічні особливості та наклад книжки» (лист до Ольги Франко від 5 червня 1892 р.; ІЛ. Ф. 3; № 1612; арк. 371–372). Так само Олена Пчілка просила зберегти послідовність розташування поезій відповідно до рукопису. Найбільше її непокоїла коректура, оскільки у поезіях Лесі Українки, раніше друкованих у «Зорі», траплялося багато друкарських помилок. Не випадково в подружньому епістолярії віденського періоду Ольга Франко не раз згадувала чоловікові про видавничий проект «Пчілок», часом іронічно нарікаючи на нестерпну прискіпливість Ольги Петрівни у вичитуванні коректур: «Пчілки кінчають “На крилах Пісе[нь]”. Кожду коректу кажуть собі присилати, мені не довіряють» (Чернишенко, 2001: 191). Франко як досвідчений видавець, розуміючи труднощі такої виснажливої співпраці з авторами, радив дружині передавати рукопис до друкарні: «Скрипт Пчілок давай до друку. З переривами у них таке баламутство, що нічого на те вважати. Як там на скрипті написано, то зецер так і зробить. Давай друкувати!» (Франко, 1985: 49, 361).

Співпраця у журналі «Житє і слово»

Анонсує Драгоманову (у листі від 6 жовтня 1893 р.) зміст й автуру нового літературно-фольклористичного журналу «Житє і слово», Франко писав, що з-поміж інших проситиме у співробітники Олену Пчілку та Лесю Українку, в яких є «інтересні матеріали з уст люду» (Франко, 1985: 49, 420). А вже в листі від 18 жовтня 1893 р. Франко особисто попросив Олену Пчілку та її дітей «письмелської помічі» для свого видання, залишаючи їм на власний розсуд підбір матеріалів для друку. Щоправда, волів би бачити «інтересну збірку пісень народних», зокрема купальських, які записала Леся Українка, а також статтю Олени Пчілки про українські народні вишивки і орнаменти. Молодшим Косачевим донькам запропонував зробити детальний етнографічний опис селянської хати (Франко, 1985: 49, 426–427). У недатованому листі до Франка Олена Пчілка підтримала новий проект приятеля, заявивши: «[...] та Ваша літературна справа, з поводу якої вдається до мене, будить у мене найгарячішу симпатію до вашого видання своєю працею і помочою» (ІЛ. Ф. 3. № 1612. Арк. 546–547). У листі до Франка від 11/23 жовтня 1893 р. Леся Українка також погодилася передати записи народних пісень для «Житя і слова», які Франко надрукував згодом у рубриці «Із уст народу» під заголовком «Купала на Волині» (Житє і слово. 1894. Кн. 2, 3. С. 276–283; 454–461).

Втім, у стосунках Олени Пчілки та Івана Франка знову виникла своєрідна ситуація дежавю: Ольга Петрівна наполегливо прагнула будь-що надрукувати власний твір саме у першому (!) номері. «Але, власне, хотілося б, щоб ще в 1-ому числі було що-небудь моє, хоть малесеньке. Пришлю якнайскорій!», – бажала письменниця (ІЛ. Ф. 3. № 1612. Арк. 547). Основну переписку з приводу публікацій в «Житі і слові» Олена Пчілка провадила цього разу з Ольгою Франко. Найбільше цікавило Ольгу Петрівну у щойно розпочатій видавничій історії журналу – його цензурний вердикт, адже від цього залежав і комерційний, і популяризаторський успіх видання. Разом з видавцями вона сердечно вболівала за долю «Житя і слова» поза межами Галичини: «Сподіватись так утішно, що, поки надія у всякім разі не розбита, будемо сподіватись, що «Життя і слово» буде пущено в Росію. А дозвіл журналу в Росію багато, багато поміг би йому!» (лист Олени Пчілки до Ольги Франко: ІЛ. Ф. 3; № 1612. Арк. 618). Олена Пчілка замовляла наддніпрянським письменникам матеріали до «Житя і слова», хоча і вважала цю справу дуже невдячною.

На вихід першого номера цього журналу Ольга Петрівна, здивована досить швидким темпом його видання, відреагувала дуже прихильно, з ноткою доброго гумору. «Не сподівалась, що Ви таки похватитесь з виходом першої книжки “Життя” – 1го 94го. “Мы к этому не привыкли!” – у нас так хутко літераські діла не робляться! Нам перше треба добре й добре розвихатися, та тоді вже скочити з книжкою!», – писала вона у недатованому листі (1894) до Ольги Франко (ІЛ. Ф. 3. № 1612. Арк. 617). Щоправда, в наступному (недатованому) листі Ольга Петрівна висловила вже претензійно, не приховуючи образи з приводу того, що матеріали, які так поквально просила надіслати Ольга Франко ще до першого випуску «Життя і слова», обіцявши затримати друк, не були надруковані й у наступних номерах: «Дуже, дуже мені жалко, що в початку Вашого “Життя” ми не маємо участі ані єдним словом. Правда, що ми запізналися з надісланням наших наукових та інших матеріалів, але [...] все ж таки, мені здається, що якби була особна охота у Вас, то можна було б хоть щось одно там де з кінця вмістити [...]. А так вийшло, що обійшлося діло “без наших марціпанів”... Не можна сказати, щоб се надавало охоти засилати дальші наші праці» (ІЛ. Ф. 3. № 1612. Арк. 992). Як відомо, до першої книжки «Пчілки» не потрапили через те, що не встигли своєчасно надіслати матеріали. Так, принаймні, пояснював Франко у листі до Драгоманова від 7 грудня 1893 р.: «Сестра Ваша досі нічого мені не прислала, хоч сама просила, щоб непременно якась її робота була в 1 кн[ижці]. А у мене нема часу багато листів писати, от я й жду» (Франко, 1985: 49, 440).

Очевидно, що Ольга Франко таки відреагувала на цей закид Олени Пчілки, бо з наступного листування видно, що вона писала до Франкової дружини з приводу публікації в «Житі і слові» своїх і Лесиних фольклорних матеріалів, які радила помістити в одному випуску: «Не зовсім я розумію, як то буде, що моя колядка піде особно від Лесиних пісень. Здається мені, що вона окремо не має ваги, а тільки цікава як варіант (колядковий) до пісень Лесиних (купальських). Врешті, се вже Ваше діло! Може, Ви так зробили, що ся пісня там до чогось прийшлась» (ІЛ. Ф. 3. № 1612. Арк. 621–622). Зрештою всі тексти талановитого сімейства Косачів – матері та дітей було надруковано у другій книжці першого тому «Життя і слова» (1894): Пчілчин переклад з французької віршів Гюго («З Гюго». С. 215–219), далі – образок «Хмара» (С. 219–222) Михайла Косача, підписаний псевдонімом Михайло Обачний, добірку купальських

пісень, що їх записувала у Колодяжному Леся Українка з описом обряду Купала на Волині («Купала на Волині». С. 276–283; С. 454–461), а також «Колядку про дівчину-воячку», яку записала Олена Пчілка (С. 283–284). На догоду Ользі Петрівні «Колядку про дівчину-воячку» було вміщено в одному корпусі з купальськими піснями, які записала Леся Українка. Свої міркування про спорідненість багатьох купальських пісень з колядками та веснянками Олена Пчілка подала у коментарі після цієї колядки. У нижчій нотатці Франко спростував такі припущення, зазначивши, що «обі ті пісні про дівчину воячку не мають нічого спільного ані з основою Коляди, ані свята Купала, а попалися в ряд колядок чи купальських пісень досить случайно, може, на основі аналогії з іншими піснями величальними» (С. 284). До речі, про запис колядки «Про дівчину-воячку» (у с. Рокитниці Ковельського повіту), що його зробила Олена Пчілка, Франко згадав й у власній фольклорній розвідці про цей мотив під назвою «Дівчина-воячка» (ЗНТШ. 1907. Кн. 4. С. 100–104), навівши фрагмент цієї колядки уже з власними мовно-стилістичними виправленнями. Щоправда, матеріали Олени Пчілки та оповідання її сина Михайла Обачного «Хмара» Франкові не вельми сподобались. У листі до В. Щурата від 10 квітня 1894 р. він бідкався: «Що в II книжці пішли слабші речі Пчілки і Обачного, се я знаю, та на се годі порадити. Пчілка обіцяла мені статтю про укр[аїнську] орнаментику, котра повинна б бути цінним доповненням того, що у нас досі зроблено на тім полі, і для того мені прийшлося взяти оті речі як задаток» (Франко, 1985: 49, 491).

Активно репрезентована в найпопулярніших тогочасних виданнях Галичини, видаючи тут книжки доньки й власні тексти, Олена Пчілка з гіркою іронією констатувала, що через жорсткі цензурні й політичні утиски їй так і не доводиться бачити власну продукцію на батьківщині: «воно таки й справді маркітно, – бути ніби власником книжок і журналу, яких ніколи не побачиш, або хіба лиш побачиш який уривочок. Скучно і якось навіть досадно!», – писала Франкові дружині (недатований лист від 1894 р.: ІЛ. Ф. 3. № 1612. Арк. 617–618). Цей парадокс унеможлиблював повноцінну творчу співпрацю між галичанами та наддніпрянцями і часто слугував причиною відмови останніх до запитів публікуватися в галицьких часописах.

2 грудня 1897 р. Франко за дорученням редакційного комітету «Літературно-наукового вісника» знову звернувся до Олени Пчілки

з проханням «своїми літературними працями взяти участь у сему журналі», який би з наступного року мав стати «одиноким огнищем нашої літературної продукції» (Франко, 1986: 50, 85), одночасно повідомивши про припинення виходу «Життя і слова». Проте тоді Олена Пчілка до співробітництва в ЛНВ не зголосилася. Надрукувала у ньому дві свої статті лише згодом: «Марко Кропивницький, яко артист і автор» (1910. Т. 50. С. 457–467; Т. 51. С. 241–253) та «Микола Лисенко: спогади і думки» (1913. Т. 61. С. 56–73, С. 235–254).

25-літній ювілей літературної діяльності Олени Пчілки та привітання редакції «Літературно-наукового вісника»

У складі редакційного комітету «Літературно-наукового вісника» Франко привітав Олену Пчілку з нагоди 25-літнього ювілею її літературної діяльності, надіславши вітальну телеграму. Цей захід відбувся 3 лютого 1901 р. у Києві в залі літературно-артистичного товариства. Відомо, що на ювілеї Олени Пчілки була присутня й Ольга Франко. Про це вона повідомляла сина Андрія у листі з Києва 3 лютого 1901р.: «Нині справлятимуть юбілей Олени Пчілки» (ІЛ. Ф. 3. № 1611. Арк. 307). А ще раніше в листі до Франка (орієнтовно від кінця грудня 1900 р.) Ольга Федорівна писала про перенесення цього заходу на пізнішу дату: «Юбілей ще не справляли, бо якось музики ще не готові, і відложено, мабуть, аж на 2 лютого» (ІЛ. Ф. 3. № 1636. Арк. 49).

Детальну хроніку ювілейного заходу на честь Олени Пчілки опубліковано в «Літературно-науковому віснику» (1901. Т. 13. Кн. 2. С. 171–192) під назвою «Ювілей 25-літньої літературної діяльності О. П. Косачевої», де згадувалось, що на цьому святі спочатку виступила Л. Старицька-Черняхівська з рефератом про літературні і суспільні заслуги ювілярки, далі Михайло Старицький зачитав вітальні телеграми, серед яких були від «Клубу руських жінок» у Львові, Наукового товариства ім. Шевченка. Опісля виступила сама ювілярка і відбулася літературно-музична частина вечора, в програмі якої звучали твори Олени Пчілки та українські народні пісні. У цьому ж хронікальному повідомленні уміщено й текст вітальної телеграми від редакції «Літературно-наукового вісника» на адресу ювілярки. У ній зокрема йшлося: «От іще людина, що двадцять і п'ять літ вистояла на одинокій чаті, не подалась і не була передчасно зметена сією хуртовиною, що змела стільки молодих, свіжих і надійних борців. Тим більший подив, тим більша радість, коли ся людина – жінка, письменниця, у якої вистало снаги не тільки чесно й

непохитно двадцять п'ять літ нести стяг українського слова, але подарувати Україні цілий ряд молодих працівників, що в домашньому крузі набралися любови до рідного язика і до рідного люду. Такою письменницею на українській літературній ниві були Ви, Високоповажана Пані. Ви дали Україні перший приклад освіченої сім'ї, в якій плекається рідна українська мова і українська літературна традиція в найкращім розумінню сього слова. За приміром Вашого славного брата Михайла Драгоманова Ви поклали в основу своєї літературної діяльності любов до вселюдського прогресу, нерозривно зв'язану з любов'ю до найменшого брата, до нашого простого, віками поневоленого люду. Прихиляючись серцем до нього, студіюючи його в найкращих проявах, а власне в артистичних поривах його душі, Ви рівночасно в своїх творах давали нам згадки високої саможертви для добра братів і здобування засобів освіти і науки з тою метою, щоб нести поміч рідному народові. [...] Гарячою душею леліяли Ви думку про кращу будущину рідного краю і ніколи не тратили віри в поступ і волю, які не можуть же минути й нашої вбогої хати. [...] Бажаємо, щоб наша щира участь у Вашім літературнім ювілею була запорукою, що нема в світі тої сили, яка б могла розбити, розрізнити те, що самим життям і тисячолітньою традицією злучено в одну гармонічну цілість» (Франко, 2010: 54, 279). Привітання підписали Михайло Грушевський, Іван Франко та Володимир Гнатюк.

Франко востаннє бачився з Оленою Пчілкою на похороні її чоловіка Петра Косача, який помер 2/14 квітня 1909 р. Панахиду відправляли у помешканні Косачів на вул. Благовіщинській, 97, а 4/16 квітня Петра Косача поховано на Байковому кладовищі. Ледве хто з киян міг тоді упізнати у фізично зболеному, злиденному чоловікові Івана Франка. Тодішній його вигляд описала у спогадах Марія Загірня (Грінченко, 2010: 224).

Взаємна літературно-критична рецепція

Історія творчої співпраці Франка та Олени Пчілки відбита й у літературних відгуках Франка, який намагався ніколи не оминати своєю літературознавчою увагою імені талановитої письменниці та її творчих здобутків. В «Огляді української літератури за 1880 рік» (Світ. Л., 1881. № 2. С. 39–40) серед етнографічних праць Франко згадав друге видання книги Ольги Косачевої «Украинский народный орнамент. Образцы вышивок, тканей и писанок. Изд. второе» (К., 1879). А в статті «Наше літературне життя в 1892 році (листи до

редактора "Зорі")» (Зоря. 1893. № 1. С. 15–16; № 2. С. 36–37) зарахував Олену Пчілку до ряду «головних продуктивних сил українського письменства» поруч з іншими літераторами 60-х р. XIX ст., такими, як І. Нечуй-Левицький, О. Кониський, М. Комаров, Вл. Александров, І. Карпенко-Карий та М. Старицький (Франко, 1981: 29, 15). У статті «Die ukrainische (rutenische) Literatur» («Українська література») (Aus fremden Zungen. 1901. № 8. S. 382–383) відзначив Ольгу Драгоманову-Косач разом з Борисом Грінченком та Лесею Українкою як представників літературної Наддніпрянщини, які разом з галицькими письменниками під впливом Драгоманова «впевнено і свідомо стоять на ґрунті європейських прогресивних ідей і своєю літературною працею торують їм шлях» (Франко, 1982: 33, 142).

Франко висловлював свої міркування й про окремі твори Олени Пчілки. Аналізуючи зміст альманаху «Рада», де Ольга Косачева уперше виступила зі своїми поетичними творами («Волинські спогади», поема «Козачка Олена»), Франко зазначав про останню: «Ся поема, основана на традиції XVIII в., малює долю козачки, яка по страті мужа віддає свій маєток на заснування шпиталю, а свою особу присвячує пильнуванню в нім хорих. Незважаючи на гуманну тенденцію, поема з історично-побутового боку досить бліда, а з поетичного – досить слаба» («Нарис історії українсько-руської літератури до 1890 р.». Л., 1910) (Франко, 1984: 41, 382).

Оцінюючи здобутки українського театру та його драматичний репертуар, Франко назвав Олену Пчілку разом із Ольгою Шабельською єдиними жінками-письменницями, які «пробували своїх сил у драматичній штуці і добилися допущення на сцену», маючи на увазі інсценізацію комедії Олени Пчілки «Світова річ» (Франко, 1984: 41, 403).

У праці «З остатніх десятиліть XIX віку» (ЛНВ. 1901. Т. 15. Кн. 7–9) Франко відзначив національне подвижництво і літературний хист Олени Пчілки у когорті інших славетних українок-письменниць з Галичини та Наддніпрянщини, які виступили на літературне поле у 80-х роках XIX ст. – «все те імена, що сьогодні мають у нашій літературі, так сказати, добру марку» (Франко, 1984: 41, 501).

Глибоке осмислення творчості та біографії Франка продемонструвала й Олена Пчілка. На пошану Франка в десяту річницю його смерті письменниця написала доповідь «Іван Франко та його праця» (ІЛ. Ф. 28. Од. зб.171. 12арк.), подавши у ній «нарис розвитку Франкового світогляду і в зв'язку з тим його творчості» Ця доповідь призначалась для виголошення з нагоди присвоєння

Франкового імені школі, де колись розташовувалась Колегія Павла Галагана. Авторка охарактеризувала основні віхи життєтворчості приятеля, представивши її як еволюцію різних громадсько-літературних течій у Франковому світогляді. Щоправда, деякі твердження Олени Пчілки про біографічні та ідеологічні факти його біографії хибували неточністю. Як-от думка, що Франко, «загарливий патріот український», починав свою літературну працю як «москвофіл» (Пчілка, 2001: 4). Доповідачка аргументувала це неточними фактами: начебто після закінчення гімназії Франко опинився в «москвофільському» «Товаристві імені Качковського», а перші свої вірші й перше оповідання умістив у москвофільській часописі «Друг» (Пчілка, 2001: 5). Очевидно, Олена Пчілка помилилася, бо насправді, Франко ніколи не був членом згаданого вище товариства: в липні 1875 р. він вступив до москвофільської студентської організації «Академический кружок», створеної при Львівському університеті (паралельно тоді ж існував опозиційний народовський гурток – «Дружній лихвар») та одночасно співпрацював в його друкованому органі «Друг», публікуючи у ньому свої твори. Таким чином, Франкове «москвофільство» зводилося лише до ознайомлення з творами російської літератури та публіцистики, і як згадував його сучасник Василь Лукич, тодішній член «Академического кружка», його з Франком «до цього товариства притягала не москвофільська ідея, а тільки практичні погляди» (Лукич, 2011: 83). Врешті, свою причетність до москвофільства категорично заперечив й сам Франко, пояснивши цей біографічний факт у примітці до публікації «Із переписки М. П. Драгоманова. Подає М. Павлик. II. Листи М. П. Драгоманова до Юліяна Яворського (1891–1894) (Житє і слово. 1896. Т. 5. Кн. 5. С. 377): «Щодо себе скажу, що по приїзді з Дрогобича, вступаючи на університет у Львові, я пристав до “Акад[емического] кружка” тільки для того, що там видавалася газета, при котрій я міг би працювати, і що там була бібліотека, якої не було в “Дружнім лихварі”, а москвофільства у властивім значінню у мене ані тоді, ані пізніше не було ніякого» (Франко, 2010: 54, 17).

Не вельми прихильно оцінила Олена Пчілка уміщені в «Друзі» «юнацькі спроби» Франка, цілковито узалежнюючи їхній стиль та мову від москвофільської течії: «Вірші були слабкенькі; там говорилося про якусь криничку, що в ній “журчить срібна фаля” (себто “бринить срібна хвиля”) [Олена Пчілка мала на увазі сонет

«Народна пісня» (Друг. 1874. № 3. С. 51). – *А.Ш.*]; отже й маємо зразок москвофільської мови: одно слово – російське, друге – старослов'янське, третє – польське [...]. Оповідання було в стилі романтичним; в ньому говорилося про ворожнечу двох родин, Петріїв і Довбушуків, з нагромадженням усяких дивних пригод, чуд і всякої колотнечі [...]. Мова подібна до тієї, що у віршеві про криничку. Такий був перший виступ у москвофільському виданні» (Пчілка, 2001: 5–6).

Далі у цій доповіді авторка охарактеризувала, як еволюціонували основні світоглядні ідеї Франка та який вплив вони мали на життєтворчість письменника. Зокрема згадала про його «народовські» орієнтири, «ідейний надих» на нього М. Драгоманова, Франків соціалізм та націоналізм. Також зацентрувала головні аспекти Франкового націоналізму, засновані на концепції унітарної нації: «Слова “свій народ”, “любов до свого народу” Франко розумів як цілу народність, націю, не поділяючи її на часті, і коли бажав прагнути до найбільшого добробуту і поступу своєї нації, то уявляв собі те неподільно, не вилучаючи ніяких упосліджених “козлищ”» (Пчілка, 2001: 8). Окрім суто ідейно-світоглядної, творчої характеристики Франка як мисленника, письменника, політика, Олена Пчілка намагалася по-людськи зглибити його життя, заглянути за лаштунки його складних життєвих колізій, осмислити непрості взаємини зі суспільністю, виняткову працездатність й даліші життєві випробування – матеріальні злидні, невдячну працю «в наймах у сусідів», сімейні негаразди. Глибокою скорботою просякнуті розмисли Олени Пчілки про трагічну долю Франка, його особисту психодраму: «Та доля була для нашого письменника занадто жорстокою: одне лихо йшло по другому: помер Франкові син, занедужав він сам; останні роки, через біль у руках міг лише диктувати свої твори, а наостанку довелося й померти у тій таки своїй оселі на чужих руках (Пчілка, 2001: 10).

У другій частині своєї доповіді Олена Пчілка підсумувала творчий спадок письменника, спеціально зупинившись на різних жанрах, в яких працював Франко. Серед них відзначила вірші громадянської тематики, які «так загарливо кличуть до праці, до боротьби, так будять любов до отчизни», ліричну чуттєвість інтимних віршотворів, повних «такої чулої поезії, немов давно притлумлене суворим життям ніжне чуття, знов щемить серце, будить давню любов і жаль за нею...» (Пчілка, 2001: 5–6). У Франковій

натуралістичній прозі Олена Пчілка завважила глибокі ідеї гуманізму: «Одначе Франко намагається і серед тих найчорніших душ найти просвітки “людяності”; жила в нього віра “в живу душу” людську» (Пчілка, 2001: 11). Серед драматичних творів Франка найкращим Ольга Петрівна вважала драму «Украдене щастя».

У творчому профілі Франка-вченого Олені Пчілці найбільш імпонували його студія «Іван Вишенський і його твори», «Варлаам і Йоасаф. Старохристиянський духовний роман і його літературна історія», збірки «Апокрифи і легенди з українських рукописів», «Галицько-руські народні приповідки» та синтетична праця «Нарис історії українсько-руської літератури». Аналізуючи мову Франкових творів, Олена Пчілка висновувала про цікавий її розвиток й літературну кристалізацію: «Почавши в значній мірі з “язичія”, уживаючи й потім немало галицьких провінціалізмів, Франко поєднав однак свою мову з мовою кращих письменників українських, виробивши таким чином добірну амальгаму галицько-українського словесного скарбу. Приклад, гідний наслідування!» (Пчілка, 2001: 13).

У ювілейному збірникові «Привіт д-ру Івану Франку в 25-літній ювілей літературної діяльності» (Л., 1898) Олена Пчілка опублікувала своє оповідання «Рятуйте» (С. 147–166). Також у фонді Франка зберігаються автографи окремих творів Олени Пчілки: «З новим роком», «Орел на визволі», «Пророк», «Псалми Давидові (переспів з Мандельштама)», «Радощі й смуток», 5–8 розділи другої частини роману «Світло добра і любові», «Юдита», передмова до часопису «Рівність». Усе це свідчило про взаємозацікавленість обидвох літераторів, про злагоджену творчу й особисту комунікацію.

Наукова новизна

дослідження полягає у вперше здійсненій спробі системно простежити динаміку творчих Олени Пчілки та Івана Франка на основі повного комплексу їхньої епістолярної спадщини. До наукового обігу введено маловідоме листування, що раніше не було предметом досліджень з літературознавства та біографістики. У роботі вперше реконструйовано важливі епізоди співпраці Івана Франка та Ольги Косач-Драгоманової, також простежено вплив їхньої взаємодії на становлення модерної української періодики, видавничі засади окремих творів та їхню рецепцію. Стаття підсилює значення цих взаємин для розвитку української літератури, жіночого руху та формування єдиного культурного простору України, а також

відкриває перспективи продовження досліджень із поглибленням аспекту міжособистісних взаємин.

Висновки

Творчий тандем Олени Пчілки та Івана Франка був не лише літературною, культурною, видавничою інтеракцією, й сімейно-просвітницькою спільнотою Косачів і Франків, які формували український інтелектуальний простір по два боки політично розділеної України. Попри певні напруження у взаєминах та видавничій співпраці, в яких відлунювала редакторська суворість Франка, авторська амбітність Олени Пчілки, цензурні обмеження, політичні перешкоди, їхня творча співпраця і людська дружба була тривалою, щиролюдською і творчо продуктивною. Вона засвідчила великі консолідаційні потуги українського письменства, оприявила цікаві історико-літературні, зокрема й видавничі моменти, впливала на реалізацію багатьох творчих ідей та появу важливої літературної продукції, врешті повноцінно сприяла обопільному творчому розвитку двох письменницьких індивідуальностей.

Таким чином діалог двох культурних центрів – Наддніпрянщини і Галичини – набув у взаєминах Олени Пчілки й Івана Франка практичного, публікаційного, суспільного виміру й став дієвим інструментом формування національно-культурної єдності. Франкова редакторська критика й тривалі листовні дискусії з Оленою Пчілкою довкола її творів сприяла модернізації української белетристики, формування нового естетичного канону й мовно-стилістичної традиції. Епістолярій поміж Пчілкою та Франком репрезентує модель злагодженого партнерства, в якій особисте (зустрічі в Колодяжному і Львові, підтримка друзів) невіддільне від професійного (спільні видання, обміни рукописами, літературні дискусії). Досвід їхньої співпраці демонструє, що інтелектуальні мережі кінця ХІХ ст. функціонували попри імперські кордони та цензурні заборони й заклали основи для подальшої всеукраїнської літературної синергії.

Література

- Відділ рукописів та текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. У тексті – ІЛ. Вказуємо фонд та одиницю зберігання.
- Грінченко, Марія (2010). Спогади про Івана Франка та про його семейове огнище. Спадщина. *Літературне джерелознавство. Текстологія* / Передмова, упрядкування Алли Швець. Київ: ВД «Стилос», Т. 5, 190–227.
- Данилюк-Терещук, Т. (2024). «На користь рідного краю»: Олена Пчілка у просторах українського життя. *«В імені нашої національної єдності»: авторські голоси*

- альманаху «Периий вінок»: колективна монографія / за наук. ред. А. Швець; передм. А. Швець; Львів, (Серія «Літературознавчі студії»; вип. 28), 32–42.
- Денисюк, І., Скрипка, Т. (1999). *Дворянське гніздо Косачів*. Львів: Академічний експрес.
- Дрофань, Л. (2004). *Берегиня: [життєва і творча біографія Олени Пчілки]*. Київ: Молодь.
- Залізняк, О. (1937). Перше вражіння. *Нова хата*, 13, 6–7.
- Іскорко-Гнатенко, В. (2003). Як дійшло до перекладу повісті Л. Котелянського «Чиншовики». *Минуле і сучасне Волині та Полісся: Ковель і ковельчани в історії України та Волині: матеріали XII Всеукр. наук. іст.-краєзн. конф., присвяч. 12-й річниці Незалежності України і 485-й річниці надання Ковелю Магдебурзького права*. Луцьк, Ч. 1, 162–166.
- Книш, І. (1956). *Іван Франко та рівноправність жінки*. Вінніпег.
- Легкий, М. (2010). Навздогін одній полеміці між Іваном Франком та Оленою Пчілкою. *Нагуєвицькі читання – 2009: Іван Франко і парадигми соціально-гуманітарних наук початку XXI століття: М-ли Всеукр. наук. конф. (Нагуєвичі, 28–29 серпня 2009 р.)*. Дрогобич: Посвіт, 97–109.
- Лукич, В. (2011). Спомини про Івана Франка. *Спогади про Івана Франка* / Упоряд. М. Гнатюк. Львів, 83–87.
- Пчілка, Олена (1930). Автобіографія. *Пчілка Олена. Оповідання* / До друку виготовував Т. Черкаський. Харків: Рух, 5–46.
- Пчілка, О. (1888). Біографічна замітка. *Зоря*. 1888. № 1. С. 17.
- Пчілка, О. (1927). *Доповідь до 40-ліття з дня видання альманаху «Периий вінок»*. ІЛ. Ф. 28, од. зб. 67.
- Пчілка, О. (2024). Зібрання творів: у 12 томах. Луцьк–Житомир: ТОВ «Бук-Друк».
- Пчілка, О. (2001). Іван Франко і його праця / Упоряд. Г. Аврахов. *Науковий вісник Музею Івана Франка у Львові*. Львів: Каменяр, Вип. 2, 2–14.
- Студинський, К. (1936). Зустріч Ольги Косачевої з Мелитоном Бучинським 1872 р. До історії єднання Великої України з Галичиною. Львів.
- Франко І. Додаткові томи до Зібрання творів Івана Франка у п'ятдесяти томах. Київ: Наукова думка, 2006–2010.
- Франко, І. *Зібрання творів: У 50 т.* Київ: Наукова думка, 1976–1986. У тексті зазначаємо том і сторінку.
- Чернищенко, Л. (2001). Листи Ольги Хоружинської до Івана Франка. *Науковий вісник Музею Івана Франка у Львові*. Львів, 3, 173–236.
- Швець, А. (2010). До історії одного видавничого проекту (Іван Франко та Олександра Озаркевич). *Українське літературознавство*. Львів, 72, 119–128.
- Швець, А. (2023). Іван Франко за лаштунками «Першого вінка», або Десять контроверз видавничої історії альманаху. *Слово і Час*, 2, 69–88.
- Швець, А. (2012). «Прихильниця Ваша від усього серця» (Ольга Франко та Олена Пчілка: життєтворча історія). *Українське літературознавство*, 76, 60–80.
- Ювілей 25-літньої літературної діяльності О. П. Косачевої (1901). *Літературно-науковий вісник*. Т. XIII, кн. 3, 218–219.

References

- Viddil rukopysiv ta tekstolohii Instytutu literatury im. T. H. Shevchenka NAN Ukrainy. U teksti – IL. Vkazuiemo fond ta odynytsiu zberihannia.
- Hrinchenko, Mariia (2010). Spohady pro Ivana Franka ta pro yoho semiove ohnyshche [Memories of Ivan Franko and his family hearth. Heritage]. *Spadshchyna. Literaturne dzhereloznavstvo. Tekstolohiia*. Kyiv: VD «Stylos», T. 5, 190–227. (in Ukrainian).
- Danyiuk-Tereshchuk, T. (2024). «Na koryst ridnoho kraiu»: Olena Pchilka u prostorakh ukrainskoho zhyttia ["For the benefit of her native land": Olena Pchilka in the vastness of Ukrainian life]. *«V imeni nashoi natsionalnoi yednosti»: avtorski holosy almanakhu «Pershyi vinok»: kolektyvna monohrafiia*. Lviv, (Serii «Literaturoznavchi studii»; vyp. 28), 32–42. (in Ukrainian).
- Denysiuk, I., Skrypka, T. (1999). *Dvorianske hnizdo Kosachiv* [The Noble Nest of Kosachiv]. Lviv: Akademichnyi ekspres. (in Ukrainian).
- Drofan, L. (2004). *Berehynia: [zhyttieva i tvorcha biohrafia Oleny Pchilky]* [Bereginya: [biography of Elena Pchilka]]. Kyiv: Molod. (in Ukrainian).
- Zalizniak, O. (1937). Pershe vrazhinnia [First impression]. *Nova khata*, 13, 6–7.
- Iskorko-Hnatenko, V. (2003). Yak diishlo do perekladu povisti L. Kotelianskoho «Chynshovyky» [How the translation of L. Kotelyansky's story "Chinchovyky" came about]. *Mynule i suchasne Volyni ta Polissia : Kovel i kovelchany v istorii Ukrainy ta Volyni: materialy XII Vseukr. nauk. ist.-kraiezn. konf., prysviach. 12-i richnytsi Nezalezhnosti Ukrainy i 485-ii richnytsi nadannia Koveliu Mahdeburzkoho prava*. Lutsk, Ch. 1, 162–166. (in Ukrainian).
- Knysh, I. (1956). *Ivan Franko ta rivnopravnist zhinky* [Ivan Franko and women's equality]. Vinnipeh. (in Ukrainian).
- Lehkyi, M. (2010). Navzdohin odnii polemitsi mizh Ivanom Frankom ta Olenoiu Pchilkoiu [Catching up on a controversy between Ivan Franko and Olena Pchilka]. *Nahuievytski chytannia – 2009: Ivan Franko i paradyhmy sotsialno-humanitarnykh nauk pochatku XXI stolittia: M-ly Vseukr. nauk. konf. (Nahuievychi, 28–29 serpnia 2009 r.)*. Drohobych: Posvit, 97–109.
- Lukych, V. (2011). Spomyny pro Ivana Franka [Memories of Ivan Franko]. *Spohady pro Ivana Franka / Uporiad. M. Hnatiuk*. Lviv, 83–87. (in Ukrainian).
- Pchilka, Olena (1930). Avtobiohrafia [Autobiography]. *Pchilka Olena. Opovidannia /Do druku vyhotuvav T. Cherkaskyi*. Kharkiv: Rukh, 5–46. (in Ukrainian).
- Pchilka, O. (1888). Biohrafichna zamitka [Biographical note]. *Zoria*. 1888. № 1. S. 17.
- Pchilka, O. (1927). *Dopovid do 40-littia z dnia vydannia almanakhu «Pershyi vinok»* [Report on the 40th anniversary of the publication of the almanac "The First Wreath"]. IL. F. 28, od. zb. 67. (in Ukrainian).
- Pchilka, O. (2024). *Zibrannia tvoriv: u 12 tomakh* [Collected Works: in 12 volumes]. Lutsk –Zhytomyr: TOV «Buk-Druk». (in Ukrainian).
- Pchilka, O. (2001). Ivan Franko i yoho pratsia [Ivan Franko and his work]. *Naukovyi visnyk Muzeiu Ivana Franka u Lvovi*. Lviv: Kameniar, Vyp. 2, 2–14.
- Studynskyi, K. (1936). *Zustrich Olhy Kosachevoi z Melytonom Buchynskym 1872 r. Do istorii yednannia Velykoi Ukrainy z Halychynoiu* [Meeting of Olga Kosacheva with Meliton Buchynsky in 1872. To the history of the unification of Greater Ukraine with Galicia]. Lviv. (in Ukrainian).

- Franko, I. *Dodatkovy tomy do Zibrannia tvoriv Ivana Franka u p'iatdesiaty tomakh* [Additional volumes to the Collected Works of Ivan Franko in fifty volumes]. Kyiv: Naukova dumka, 2006–2010.
- Franko, I. *Zibrannia tvoriv: U 50 t.* [Collected Works: In 50 v.] Kyiv: Naukova dumka, 1976–1986. U teksti zaznachaemo tom i storinku.
- Chernyshenko, L. (2001). Lysty Olhy Khoruzhynskoi do Ivana Franka [Letters from Olga Khoruzhynska to Ivan Franko]. *Naukovyi visnyk Muzeiu Ivana Franka u Lvovi*. Lviv, 3, 173–236.
- Shvets, A. (2010). Do istorii odnogo vydavnychoho proektu (Ivan Franko ta Oleksandra Ozarkevych) [To the history of one publishing project (Ivan Franko and Oleksandra Ozarkevich)]. *Ukrainske literaturoznavstvo*. Lviv, 72, 119–128.
- Shvets, A. (2023). Ivan Franko za lashtunkamy «Persheho vinka», abo Desiat kontroverz vydavnychoi istorii almanakhu [Ivan Franko behind the scenes of "The First Wreath", or Ten Controversies in the Publishing History of the Almanac]. *Slovo i Chas*, 2, 69–88.
- Shvets, A. (2012). «Prykhylnytsia Vasha vid useho sertsia» (Olha Franko ta Olena Pchilka: zhyttietvorcha istoriia) ["Yours with all my heart" (Olga Franko and Olena Pchilka: a life-changing story)]. *Ukrainske literaturoznavstvo*, 76, 60–80.
- Yuvilei 25-litnoi literaturnoi diialnosti O. P. Kosachevoi (1901) [Anniversary of 25 years of literary activity of O. P. Kosacheva]. *Literaturno-naukovyi vistnyk*. T. XIII, kn. 3, 218–219.

Alla Shvets. «My respect for you is far greater than you can imagine»: Olena Pchilka in creative dialogues with Ivan Franko.

The article highlights the long-standing creative, publishing collaboration and epistolary dialogue between Olena Pchilka (Olha Kosach-Dragomanova) and Ivan Franko. It explores both personal and professional connections, which became a significant manifestation of the consolidation of the Ukrainian intelligentsia at the turn of the 19th and 20th centuries, especially in the context of the nation's political and cultural crystallization. Special attention is paid to the publishing cooperation of Olena Pchilka and Franko, primarily in the journal «Zoria», the almanac «The First wreath», «Zhytie i Slovo» and other literary projects.

The aim of the article is to comprehensively outline the creative and personal interaction between Olena Pchilka and Ivan Franko as a phenomenon of the consolidation of the Ukrainian intelligentsia at the turn of the 19th and 20th centuries, demonstrating how their long-term correspondence, joint publishing projects, and interfamily contacts formed unique cultural bridges between Russian-ruled Ukraine and Halychyna.

The research is based on a combination of historical-literary, biographical, hermeneutic **methods**, textological analysis, principles of local history, source verification, and feminist criticism. The source base of the article includes the correspondence between Ivan Franko and Olena Pchilka, periodicals («Druh», «Zoria», «Zhytie i Slovo», «Rada», «LNV»), manuscript autographs, as well as memoirs of contemporaries. The study also employs the method of reconstructing publishing texts and their contextualization.

Results. Based on correspondence and other archival sources, the study reconstructs five stages of creative and publishing cooperation between Olena

Pchilka and Ivan Franko: I – the initiation of contacts between Olena Pchilka and Franko (1876–1884), initiated by Mykhailo Drahomanov; II – the period of publishing cooperation in «Zoria» (1885–1888) and discussions around the publication of the novella «The Light of Goodness and Love» and the Christmas story «Chad»; III – joint editorial work on the almanac «The First wreath» (1886–1887) and publishing challenges with Pchilka's novella «Tovaryshky»; IV – projects of the newspaper «Rivnist» and the Kosach family's representation in the journal «Zhytie i Slovo» (1891–1894); V – partnership in publishing Lesia Ukrainka's collection «On the Wings of Songs», popularization of Olena Pchilka on the 25th anniversary of her literary activity (1897–1901), as well as mutual creative reception.

Conclusions. The article demonstrates that the creative tandem of Olena Pchilka and Ivan Franko was not only a literary, cultural, and publishing interaction, but also a family-educational phenomenon of the Kosach and Franko families, who jointly shaped the Ukrainian intellectual space on both sides of politically divided Ukraine. Despite certain tensions in their relationship and publishing cooperation – reflected in Franko's editorial rigor, Pchilka's authorial ambition, censorship restrictions, and political obstacles – their creative collaboration and personal friendship were long-lasting, sincere, and highly productive.

Key words: creative cooperation, edition history, periodicals, novel, almanac, editing, epistolary.

Швець Алла Іванівна – доктор філологічних наук, заступник директора з наукової роботи Інституту Івана Франка НАН України, <https://orcid.org/0000-0002-5612-8420>; alla_shvec@ukr.net